

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

İctimai Sektor üçün 28 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartı

“MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT”

MÜNDƏRİCAT

	Maddələr
Ümumi müddəalar.....	1-2
Məqsəd və tətbiq sahəsi.....	3-9
Əsas anlayışlar.....	10-13
Təqdimat.....	14-56
Öhdəliklər və kapital.....	14-33
Geri qaytarılan alətlər.....	16-17
Yalnız təşkilatın ləğv edilməsi zamanı digər tərəfə təşkilatın xalis aktivlərinin müvafiq hissəsini təslim etmək öhdəliyini yaradan alətlər və ya belə alətlərin tərkib hissələri.....	18-19
Yalnız təşkilatın ləğv edilməsi halında digər tərəfə təşkilatın xalis aktivlərini təslim etmək öhdəliyini yaradan alətlərin və ya geri qaytarılan alətlərin yenidən təsnifləşdirilməsi.....	20-21
Pul vəsaitlərinin və ya digər maliyyə aktivlərinin ödənilməsi üzrə müqavilə öhdəliyinin olmaması.....	22-25
Təşkilatın öz kapital alətləri vasitəsilə hesablaşmaları.....	26-30
Şərti hesablaşmalar üzrə qiymətləndirilmiş öhdəliklər.....	31
Hesablaşma variantları.....	32-33
Qarışıq maliyyə alətləri.....	34-38
Xəzinə səhmləri.....	39-40
Faiz, dividendlər, qazanclar və itkilər.....	41-47
Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi...	48-56
Keçid.....	57-59
.	
Qüvvəyə minmə tarixi.....	60-61
İctimai Sektor üçün 15 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartının ləğv olunması	və 62
əvəzlənməsi.....	

Ümumi müddəalar

1. Bu standart «Mühasibat Uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq hazırlanmışdır və "Maliyyə alətləri: Təqdimat" adlı İctimai Sektor üçün 28 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına əsaslanmışdır.
2. Bu standart, Uçot Qaydaları və İctimai Sektor üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Tətbiqi üzrə Şərhlər və Təvsiyələrdə öz əksini tapmış əlavə müddəalar nəzərə alınmaqla tətbiq olunmalıdır.

Məqsəd və tətbiq sahəsi

3. Bu standartın məqsədi maliyyə alətlərinin öhdəliklər və ya kapital kimi təqdim olunması və maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi üçün prinsiplərin müəyyən olunmasından ibarətdir. Bu standart, emitent tərəfindən maliyyə alətlərinin maliyyə aktivləri, maliyyə öhdəlikləri və kapital alətləri kimi təsnifləşdirilməsinə; müvafiq faiz, dividend, zərər və gəlirlərin təsnifləşdirilməsinə; və həmçinin, maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməli olduğu şərtlərə tətbiq olunur.
4. Bu Standartda olan prinsiplər, "*Maliyyə alətləri: Tanınma və ölçülmə*" adlı İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartında olan maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin tanınması və qiymətləndirilməsi və "*Maliyyə alətləri: Məlumatın açıqlanması*" adlı İctimai Sektor üçün 30 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartında onlarla əlaqədar açıqlama tələbləri üzrə prinsipləri tamamlayır.
5. **Aşağıdakılar istisna olmaqla, maliyyə hesabatlarını hesablama prinsipi ilə hazırlayan və təqdim edən bütün təşkilatlar bu standartı maliyyə alətlərinin bütün növlərinə tətbiq etməlidir:**
  - (a) "Fərdi maliyyə hesabatları" adlı 34 №-li, "Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları" adlı 35 №-li, "Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərinə və birgə müəssisələrə investisiyaların uçotu" adlı 36 №-li İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına əsasən uçota alınan törəmə və asılı təşkilatlardakı və birgə fəaliyyətlərdəki iştirak payları. Lakin, bəzi hallarda, 34, 35 və ya 36 №-li İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları təşkilatların törəmə və asılı təşkilatlardakı və birgə fəaliyyətlərdəki iştirak paylarını İSBMUS 29-a əsasən uçota almasını tələb edir və ya ona icazə verir. Təşkilatlar bu Standartı həmçinin, törəmə, asılı və birgə təşkilatlardakı iştirak payları üzrə bütün törəmə alətlərinə tətbiq etməlidirlər;
  - (b) "İşçilərin mükafatlandırılması" adlı İctimai Sektor üçün 25 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartının tətbiq olunduğu işçilərin mükafatlandırılması planları üzrə sahibkarların hüquqları və öhdəlikləri;
  - (c) Sığorta müqavilələrindən yaranan öhdəliklər. Lakin, bu standart aşağıdakılara tətbiq olunur:

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- (i) İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartı təşkilatdan bu alətləri ayrıca uçota almasını tələb etdiyi təqdirdə, sığorta müqavilələrinə daxil olmuş törəmə alətlərə; və
  - (ii) Emitent maliyyə təminatı müqavilələrinin tanınması və qiymətləndirilməsi üçün İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartını tətbiq etdiyi, lakin sığorta müqavilələrini tənzimləyən beynəlxalq və ya yerli mühəsibat standartlarını istifadə etməli olduğu təqdirdə, həmin müqavilələrə.
- (i) və (ii) bəndlərinə əlavə olaraq, təşkilat maliyyə risklərinin transferini təmin edən sığorta müqavilələrinə bu Standartı tətbiq edə bilər.
- (d) Öz öhdəsinə buraxılan əsasda iştirak xüsusiyyətləri tərkibində olan sığorta müqavilələrini tənzimləyən beynəlxalq və ya milli mühəsibat standartlarının tətbiq sahəsinə aid maliyyə alətləri. Həmçinin, bu standart sözü gedən alətlərə əlavə olunan törəmə alətlərinə də şamil olunur. (bax: İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartı);
  - (e) Aşağıdakılar istisna olmaqla, müvafiq beynəlxalq və milli mühəsibat uçotu standartlarının tətbiq olunduğu pay alətləri əsasında ödəniş əməliyyatları üzrə maliyyə alətləri, müqavilələr və öhdəliklər:
    - (i) Bu Standartın tətbiq olunduğu və onun 6-8-ci maddələrinin tətbiqi sahəsində olan müqavilələr; və ya
    - (ii) İşçilərin səhm opsiyonu planları, işçilərin səhm alışı planları, və bütün digər səhm əsasında ödəniş tədbirləri ilə əlaqədar alınmış, satılmış, buraxılmış və ya ləğv olunmuş xəzinə səhmlərinə tətbiq edilməli olan bu Standartın 39 və 40-cı maddələri.
6. Bu Standart, pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aləti, ya da maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi vasitəsilə ödənilə bilən qeyri-maliyyə obyektinin alınması və ya satılması üzrə müqavilələrə elə tətbiq olunmalıdır ki, sanki bu müqavilələr maliyyə alətləridir. Qeyri-maliyyə obyektinin təşkilatın normal alış, satış və ya istifadə tələblərinə uyğun olaraq əldə olunması və ya təchiz edilməsi məqsədi ilə saxlanması üçün bağlanmış və qüvvədə olan müqavilələr istisnadır.
7. Qeyri-maliyyə obyektinin alınması və ya satılması müqavilələrinin pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aləti, ya da maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi vasitəsilə ödənilə biləcəyi bir neçə variant mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:
- (a) Müqavilə şərtləri tərəflərə, onun pul vəsaitləri, digər maliyyə aləti və ya maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi vasitəsilə ödənilməsinə imkan verdiyi təqdirdə;
  - (b) Müqavilənin şərtlərində, onun pul vəsaitləri, digər maliyyə aləti və ya maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi vasitəsilə ödənilməsi aydın şəkildə müəyyən olunmasa da, təşkilat pul vəsaitləri və digər maliyyə alətləri və ya maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi vasitəsilə oxşar müqavilələrin ödənilməsi üzrə təcrübəyə malik olduğu təqdirdə (əks tərəf ilə olarsa, qarşılıqlı əvəzləşdirmə müqavilələrinə daxil olmaqla və ya müqavilənin həyata keçirilməsindən və ya dayandırılmasından əvvəl onun satılması ilə);
  - (c) Təşkilat, oxşar müqavilələr üçün, qiymətdə qısamüddətli tərəddüdlərdən və ya dilerin marjasından mənfəətin yaradılması məqsədilə obyektin təhvil alınmasından sonra qısa müddət ərzində satılması təcrübəsinə malik olduğu təqdirdə; və

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

(d) Müqavilənin predmeti olan qeyri-maliyyə obyektini pul ekvivalentinə sərbəst konvertasiya ola biləcəyi halda.

(b) və ya (c) bəndlərində sözügedən müqavilələr, qeyri-maliyyə obyektinin təşkilatın normal alış, satış və ya istifadə tələblərinə uyğun olaraq əldə olunması və ya çatdırılması məqsədi ilə daxil olunmuş müqavilələr deyil və, müvafiq olaraq, bu Standartın tətbiqi sahəsinə aiddir. 6-cı maddənin tətbiq olunduğu digər müqavilələr, onların qeyri-maliyyə obyektinin təşkilatın normal alış, satış və ya istifadə tələblərinə uyğun olaraq əldə olunması və ya çatdırılması məqsədi ilə saxlanması üçün bağlanması və qüvvədə qalması və bu Standartın tətbiqi sahəsinə düşüb-düşməməsinin müəyyən olunması baxımından qiymətləndirilir.

8. 7-ci maddənin (a) və ya (d) bəndləri ilə uyğun olaraq pul vəsaitləri, digər maliyyə alətləri və ya maliyyə alətlərinin dəyişdirilməsi ilə ödənilə bilən qeyri-maliyyə obyektinin alınması və satılması üzrə satılan opsiya bu Standartın tətbiqi sahəsinə aiddir. Belə müqavilə, qeyri-maliyyə obyektinin təşkilatın normal alış, satış və ya istifadə tələblərinə uyğun olaraq əldə olunması və ya çatdırılması məqsədi ilə bağlanma bilməz.
9. **Bu standart İctimai Sektor təşkilatlarına, bələdiyyə orqanlarına və büdcədən kənar fondlara tətbiq edilir.**

Əsas anlayışlar

10. Bu Standartda istifadə edilmiş əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

Kapital aləti, bütün öhdəliklərin çıxılmasından sonra, təşkilatın aktivlərində olan qalıq payı təsdiq edən hər hansı müqavilədir.

Ədalətli dəyər bu cür əməliyyatı həyata keçirməkdə istəklili olan, yaxşı məlumatlandırılmış, müstəqil tərəflər arasında aktivin dəyişdirilə, öhdəliyin isə yerinə yetirilə biləcəyi məbləğdir.

Maliyyə aləti bir təşkilatın maliyyə aktivinin və digər təşkilatın kapital aləti və ya maliyyə öhdəliyinin yaranmasına səbəb olan hər hansı müqavilədir.

Maliyyə aktivini aşağıda göstərilən aktivlərdir:

- (a) Pul vəsaitləri;
- (b) Digər təşkilatın kapital aləti;
- (c) Aşağıdakılar ilə əlaqədar müqavilə hüququ:
- (i) Digər təşkilatdan pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini almaq; və ya
- (ii) Təşkilat üçün potensial olaraq əlverişli şərtlər əsasında öz maliyyə aktivlərini və ya maliyyə öhdəliklərini digər təşkilatın maliyyə aktivləri və ya öhdəlikləri ilə mübadilə etmək; və ya
- (d) Təşkilatın öz kapital alətləri ilə ödəniləcək və ya ödənilə bilən və aşağıdakı şərtlərdən birinə cavab verən müqavilə:
- (i) Əvəzində təşkilatın özünün kapital alətlərinin dəyişən sayını almalı olduğu və ya ala biləcəyi qeyri-törəmə aləti; və ya

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- (ii) Sabit pul vəsaitləri məbləği və ya digər maliyyə aktivinin təşkilatın özünün kapital alətlərinin sabit sayı ilə dəyişdirilməsindən başqa, ödəniləcək və ya ödənilə biləcək törəmə aləti. Bu səbəbdən, təşkilatın öz kapital alətləri, öz-özlüyündə təşkilatın öz kapital alətlərinin gələcəkdə əldə olunması və ya təqdim edilməsi üzrə müqavilələr olan alətləri bu standartın 16 və 17-ci və 18 və 19-cu maddələrinə əsasən təşkilatın maliyyə aləti kimi yenidən qruplaşdırılan alətlər ilə əlaqədar olduğundan daxil etmir.

Maliyyə öhdəliyi- aşağıda göstərilən öhdəliklərdir:

- (a) Müqavilə öhdəliyi üzrə:
- (i) Nağd pul vəsaitlərini və ya digər maliyyə aktivini digər təşkilata təslim etmək; və ya
- (ii) Təşkilat üçün potensial olaraq əlverişli olmayan şərtlər əsasında digər təşkilat ilə maliyyə öhdəlikləri və ya maliyyə aktivlərini mübadilə etmək; və ya
- (b) Təşkilatın öz kapital alətləri ilə ödəniləcək və ya ödənilə bilən və aşağıdakı şərtlərdən birinə cavab verən müqavilə:
- (i) Əvəzində təşkilatın özünün kapital alətlərinin dəyişən sayını təqdim etməli olduğu və ya ola biləcəyi qeyri-törəmə aləti; və ya
- (ii) Sabit pul vəsaitləri məbləği və ya digər maliyyə aktivinin təşkilatın özünün kapital alətlərinin sabit sayı ilə dəyişdirilməsindən başqa, ödəniləcək və ya ödənilə biləcək törəmə aləti. Bu səbəbdən, təşkilatın öz kapital alətləri, öz-özlüyündə təşkilatın öz kapital alətlərinin gələcəkdə əldə olunması və ya təqdim edilməsi üzrə müqavilələr olan alətləri bu standartın 16 və 17-ci maddələrinə və 18 və 19-cu maddələrə əsasən təşkilatın maliyyə aləti kimi yenidən qruplaşdırılan alətlər ilə əlaqədar olduğundan daxil etmir.

Əlavə olaraq, maliyyə öhdəliyi olan maliyyə aləti 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrə uyğun bütün xüsusiyyətlərə malikdirsə, o, kapital aləti kimi təsnifləşdirilir.

Geri qaytarılan alətlər- sahibinin aləti, nağd pul vəsaitləri, ya digər maliyyə aləti əvəzinə emitentə geri qaytarmağa hüquq verən, və ya avtomatik olaraq gələcəkdə qeyri-müəyyən hadisənin, alətin sahibinin ölümü və ya müavinətə çıxması halında, emitentə geri qaytarılan alətdir.

Digər İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarında istifadə və tətbiq olunan anlayışlar bu standartda da eyni mənalarda öz əkslərini tapmışdır.

11. Aşağıdakı terminlər, İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartının 11-ci maddəsində müəyyən olunmuş və bu Standartda göstərilmiş mənalarda istifadə olunmuşdur:

- Maliyyə aktivinin və ya maliyyə öhdəliyinin amortizasiya edilmiş dəyəri;
- Satış üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə aktivləri;
- Tanınmanın dayandırılması;
- Törəmə aləti;
- Effektiv faiz metodu;

MALIYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- Mənfəət və ya zərərdə əks olunan ədalətli dəyəri ilə hesablanmış maliyyə aktivləri və ya maliyyə öhdəlikləri;
  - Maliyyə zəmanəti müqaviləsi;
  - Sərt öhdəlik;
  - Proqnozlaşdırılmış əməliyyat;
  - Hedcinqin effektivliyi;
  - Hedcinq edilən maddə;
  - Hedcinq aləti;
  - Ödəniş müddətinə qədər saxlanılan investisiyalar;
  - Kreditlər və debitor borcları;
  - Adi yolla alış və ya satış; və
  - Əməliyyat məsrəfləri.
12. Bu Standartda "müqavilə" anlayışı iki və ya daha çox tərəf arasında bağlanmış aydın iqtisadi nəticələri olan sazişlərə istinad edir ki, tərəflərin bu sazişin icrasından boyun qaçırmaq imkanı çox ehtimal ki, yoxdur, çünki, adətən bu sazişin icrası qanunla təmin olunur. Müqavilələr, və buna müvafiq olaraq maliyyə alətləri müxtəlif formalarda ola bilər və onların yazılı surətdə təqdim olunması məcburi deyil.
13. Bu Standartda "Təşkilat" anlayışı İctimai Sektor təşkilatlarını, bələdiyyə orqanlarını, büdcədən kənar fondları və digər hüquqi şəxsləri nəzərdə tutur.

Təqdimat

Öhdəliklər və kapital

14. **Maliyyə alətlərinin emitenti, ilkin tanınma zamanı bu aləti və ya onun tərkib hissələrini müqavilə şərtlərinin mahiyyətinə və maliyyə öhdəlikləri, maliyyə aktivləri və kapital alətləri anlayışlarına uyğun olaraq maliyyə öhdəlikləri, maliyyə aktivləri və ya kapital alətləri kimi təsnifləşdirməlidir.**
15. Emitent maliyyə alətinin maliyyə öhdəliyi və ya kapital aləti olduğunu müəyyən etmək üçün 10-cu maddədə olan anlayışları tətbiq etdikdə, bu alət yalnız aşağıda olan hər iki ((a) və (b)) şərtlər yerinə yetirildiyi halda kapital aləti hesab oluna bilər:
- (a) Alət aşağıdakılar üzrə heç bir müqavilə öhdəliyi daşımır:
- (i) Digər təşkilata pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təslim edilməsi; və ya
  - (ii) Emitent üçün potensial olaraq əlverişli olmayan şərtlər əsasında digər təşkilat ilə maliyyə öhdəlikləri və ya maliyyə aktivlərinin dəyişdirilməsi.
- (b) Alət, emitentin özünün kapital alətləri ilə ödəniləcəyi və ya ödənilə bildiyi təqdirdə, o:
- (i) Emitentin öz kapital alətlərinin dəyişən sayının təqdim edilməsi üzrə müqavilə öhdəliyini özündə əks etdirməyən qeyri-törəmə alətidir; və ya

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- (ii) Yalnız emitent tərəfindən sabit nağd pul məbləği və ya digər maliyyə aktivinin onun öz kapital alətlərinin sabit sayı ilə mübadiləsi vasitəsilə ödəniləcək törəmə alətdir. Buna görə, emitentin öz kapital alətləri, emitentin özünün kapital alətlərinin gələcəkdə əldə olunması və ya təqdim edilməsi üzrə müqavilələr olan və cari standartın 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrində əks olunan alətləri özünə daxil etmir.

Emitentin özünün kapital alətlərinin gələcəkdə əldə olunması və ya təqdim edilməsi ilə nəticələnməyə və ya nəticələnmə bilən, lakin yuxarıda qeyd olunan (a) və (b) bəndlərinə uyğun olmayan müqavilə öhdəliyi, törəmə maliyyə alətindən əmələ gələn öhdəlik daxil olmaqla, kapital aləti hesab edilmir. Əlavə olaraq, maliyyə aləti 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrə uyğun bütün xüsusiyyətlərə malikdirsə, öhdəlik aləti olmasına və həmin tələblərə cavab verməyinə baxmayaraq kapital aləti kimi tanınır.

Geri qaytarılan alətlər

16. Geri qaytarılan alət tərkibində emitentin alətin sahibindən onu pul vəsaiti və ya digər maliyyə aktivini əvəzinə yenidən almaq öhdəliyi olan alətdir. Maliyyə öhdəliyinin tərifinə istisna olaraq, belə öhdəliyi özündə cəmləşdirən alət, yalnız aşağıdakı bütün tələblərə cavab verdikdə, kapital aləti kimi təsnifləşdirilir:
- (a) Təşkilatın ləğv olunduğu təqdirdə alətin sahibinə xalis aktivlərinin mütənasib payını əldə etməyə hüquq verir. Təşkilatın xalis aktivləri bütün öhdəlikləri çıxdıqdan sonra yerdə qalan aktivlərdir. Mütənasib pay aşağıdakı kimi müəyyən edilir:
- (i) Təşkilatın ləğv olunması anında onun xalis aktivlərinin bərabər məbləğli paylara bölmək; və
- (ii) Həmin məbləğin maliyyə alətinin sahibinə məxsus olan pay sayına vurmaq.
- (b) Alət elə bir sinifə daxildir ki, o bütün digər alətlər siniflərinə tabedir. Alət belə sinifdə olmaq üçün aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:
- (i) Təşkilat ləğv olunduğu anda heç bir digər öhdəliklərə nisbətən üstünlüyü yoxdur; və
- (ii) Bütün digər alətlər siniflərinə tabe olan sinif qrupuna şamil olunması üçün heç bir digər alətə çevrilməsinə ehtiyac yoxdur.
- (c) Bütün digər siniflərə tabe olan sinifdə olan maliyyə alətlərinin hər biri oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Məsələn, onların hamısı geri qaytarılan olmalıdır və onların yenidən alınma qiymətini hesablayan düstur bütün sinif alətləri üçün eyni olmalıdır;
- (d) Emitentin aləti pul vəsaiti və ya digər maliyyə aləti əvəzinə sahibindən almaqdan başqa, digər təşkilata heç bir pul vəsaiti və ya maliyyə aləti ödəmək, və ya maliyyə aləti və öhdəliyini digər təşkilatla potensial olaraq əlverişli olmayan şərtlərlə dəyişmək öhdəliyi yoxdur. Həmçinin bu təşkilatın öz kapital alətləri ilə ödəniləcək və ya ödənilə bilən müqavilə deyil;
- (e) Alətin yaradacaq pul vəsaitlərinin hərəkəti onun faydalı müddəti üzrə təşkilatın mənfəət və ya zərərində baş verəcək dəyişikliklərə əsaslanır.
17. Aləti kapital aləti kimi təsnifləşdirmək üçün, yuxarıdakı xüsusiyyətlərə cavab verməkdən başqa, emitent aşağıdakılara malik olan digər maliyyə alətlərinə və müqavilələrinə sahib olmamalıdır:

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- (a) Alətin və ya müqavilənin yaradacağı pul vəsaitlərinin hərəkəti təşkilatın mənfəət və ya zərərində baş verəcək dəyişikliklərə əsaslanır; və
- (b) Geri qaytarılan alətin sahibləri üçün gəlirliyin məhdudlaşdırılması və ya fiksə edilməsi ilə nəticələnir.

Bu şərtin yerinə yetirilib yetirilməməsi barədə qərar verdikdə, təşkilat 16-cı maddədə istinad edilən alət sahibi ilə bağlanmış qeyri-maliyyə müqavilələri nəzərə almamalıdır. Əgər təşkilat bu şərtin yerinə yetirilməsi haqda əmin deyilsə, o, geri qaytarılan aləti kapital aləti kimi təsnifləşdirməməlidir.

Yalnız təşkilatın ləğv edilməsi zamanı digər tərəfə təşkilatın xalis aktivlərinin müvafiq hissəsini təslim etmək öhdəliyini yaradan alətlər və ya belə alətlərin tərkib hissələri

18. Bəzi maliyyə alətləri emitent təşkilat üçün yalnız ləğv olunduğu zaman özünün xalis aktivlərinin mütənasib paylarını digər təşkilata təslim etmək öhdəliyini özündə cəmləşdirir. Bu öhdəlik o zaman yaranır ki, təşkilatın ləğv olunmasına əminlik var və ləğv olunma təşkilatdan asılı deyil və ya əminlik olmadıqda alətin sahibinin seçimindən asılıdır. Maliyyə öhdəliyinin tərifinə istisna olaraq, belə öhdəliyi özündə cəmləşdirən alət, yalnız aşağıdakı bütün tələblərə cavab verdikdə, kapital aləti kimi təsnifləşdirilir:
  - (a) Təşkilat ləğv olunduğu təqdirdə alətin sahibinə xalis aktivlərin mütənasib payını əldə etməyə hüquq verir. Təşkilatın xalis aktivləri bütün öhdəlikləri çıxdıqdan sonra yerdə qalan aktivlərdir. Mütənasib pay aşağıdakı kimi müəyyən edilir:
    - (i) Təşkilatın ləğv olunması anında onun xalis aktivlərini bərabər məbləğli paylara bölmək; və
    - (ii) Həmin məbləği maliyyə alətinin sahibinə məxsus olan pay sayına vurmaq.
  - (b) Alət elə bir sinfə daxildir ki, o bütün digər alətlər siniflərinə tabedir. Alət belə sinifdə olmaq üçün aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:
    - (i) Təşkilat ləğv olunduğu anda heç bir digər öhdəliklərə nisbətən üstünlüyü yoxdur; və
    - (ii) Bütün digər alətlər siniflərinə tabe olan sinif qrupuna şamil olunması üçün heç bir digər alətə çevrilməsinə ehtiyac yoxdur.
  - (c) Bütün digər siniflərə tabe olan sinifdəki maliyyə alətlərinin hər biri müqavilə üzrə oxşar öhdəliyi özündə cəmləşdirməlidir. Bu öhdəlik aləti buraxan təşkilat üçün onun ləğv olunması zamanı xalis aktivlərinin mütənasib payını təslim etməkdən ibarət olmalıdır.
19. Aləti kapital aləti kimi təsnifləşdirmək üçün, yuxarıdakı xüsusiyyətlərə cavab verməkdən başqa, emitent aşağıdakılara malik olan digər maliyyə alətlərinə və müqavilələrinə sahib olmamalıdır:
  - (a) Alətin və ya müqavilənin yaradacağı pul vəsaitlərinin hərəkəti təşkilatın mənfəət və ya zərərində baş verəcək dəyişikliklərə əsaslanır; və
  - (b) Geri qaytarılan alətin sahibləri üçün gəlirliyin məhdudlaşdırılması və ya fiksə edilməsi ilə nəticələnir.

Bu şərtin yerinə yetirilib yetirilməməsi barədə qərar verdikdə, təşkilat 18-ci maddədə istinad edilən alət sahibi ilə bağlanmış qeyri-maliyyə müqavilələrini nəzərə almamalıdır. Əgər

MALIYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

təşkilat bu şərtin yerinə yetirilməsi barəsində əmin deyilsə, o, geri qaytarılan aləti kapital aləti kimi təsnifləşdirməməlidir.

Yalnız təşkilatın ləğv edilməsi halında digər tərəfə təşkilatın xalis aktivlərini təslim etmək öhdəliyini yaradan alətlərin və ya geri qaytarılan alətlərin yenidən təsnifləşdirilməsi

20. Təşkilat 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrə əsasən və bu maddələrdə əks olunan bütün xüsusiyyətlərə və xassələrə malik olduğu tarixdən maliyyə alətini kapital aləti kimi təsnifləşdirməlidir. Təşkilat bu maddələrdə əks olunan bütün xüsusiyyətlərə və xassələrə cavab vermədiyi tarixdən maliyyə alətini yenidən təsnifləşdirməlidir. Məsələn, əgər təşkilat mövcud olan geri qaytarılmayan alətlərinin hamısını yenidən satın alırsa və yerdə qalan geri qaytarılan alətlər 16 və 17-ci maddələrdəki bütün xüsusiyyətlərə və xassələrə malik olursa, geri qaytarılan aləti kapital aləti kimi yenidən təsnifləşdirməlidir.
21. 20-ci maddə ilə əlaqədar olaraq təşkilat yenidən təsnifləşdirməni aşağıdakı kimi uçota almalıdır:
  - (a) Təşkilat 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrə əsasən bu maddələrdə əks olunan bütün xüsusiyyətlərə və xassələrə cavab vermədiyi tarixdən kapital alətini maliyyə öhdəliyi kimi yenidən təsnifləşdirməlidir. Maliyyə öhdəliyi yenidən təsnifləşdirmə tarixində alətin ədalətli dəyəri ilə ölçülməlidir. Təşkilat kapital alətinin balans dəyəri ilə maliyyə öhdəliyinin ədalətli dəyəri arasında fərqi yenidən təsnifləşdirmə tarixində kapitalda tanımalıdır;
  - (b) Təşkilat 16 və 17-ci və ya 18 və 19-cu maddələrə əsasən bu maddələrdə əks olunan bütün xüsusiyyətlərə və xassələrə malik olduğu tarixdən maliyyə öhdəliyini kapital aləti kimi yenidən təsnifləşdirməlidir. Kapital aləti maliyyə öhdəliyinin yenidən təsnifləşdirilməsi tarixinə balans dəyəri ilə ölçülməlidir.

Pul vəsaitlərinin və ya digər maliyyə aktivlərinin ödənilməsi üzrə müqavilə öhdəliyinin olmaması (15A)

22. 16-cı və 17-ci və ya 18-ci və 19-cu maddələrdəki hallar istisna olmaqla maliyyə öhdəliyinin kapital alətindən fərqləndirilməsində əsas xüsusiyyət emitentin alətin sahibinə pul vəsaitləri, və ya digər maliyyə aktivini təqdim etmək, ya da maliyyə alətinin sahibi ilə maliyyə öhdəliyi və ya maliyyə aktivlərini emitentə əlverişli olmayan şərtlərlə mübadilə etmək öhdəliyidir. Kapital aləti sahibinin dividendlərin və ya kapitalın digər bölüşdürmələrinin proporsional payını əldə etmək hüququna malik olmasına baxmayaraq, emitent bu cür bölüşdürmələr etmək üçün müqavilə öhdəliyini üzərinə götürmür, çünki ondan digər tərəfə pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini təqdim etməsi tələb edilə bilməz.
23. Maliyyə alətinin təşkilatın balansında təsnifatını onun hüquqi formasından daha çox mahiyyəti müəyyən edir. Mahiyyət və hüquqi forma adətən uyğun gəlir, lakin həmişə yox. Bəzi maliyyə alətləri kapitalın hüquqi formasında olur, lakin mahiyyətcə öhdəlik hesab edilir, digərləri isə həm kapital alətlərinə məxsus xüsusiyyətləri, həm də maliyyə öhdəliyinə məxsus xüsusiyyətləri cəmləşdirə bilər. Məsələn:
  - (a) Təyin edilmiş və ya müəyyən edilə biləcək gələcək tarixdə sabit və ya müəyyən edilə biləcək məbləğdə emitentdən məcburi geri alınmasını təmin edən, və ya sahibinə

MALIYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

müəyyən tarixdə və ya bu tarixdən sonra sabit və ya müəyyən edilə biləcək məbləğdə geri alınmanı emitentdən tələb etmək hüququ verən imtiyazlı səhm - maliyyə öhdəliyidir;

- (b) 16-cı və 17-ci və ya 18-ci və 19-cu maddələrdəki hallar istisna olmaqla, sahibinə pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini əvəzində onu emitentə geri qaytarmaq hüququnu verən maliyyə aləti ("geri qaytarılan alət") maliyyə öhdəliyidir. Bu, hətta pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini məbləğinin indeks və ya artırmaq və ya azaltmaq potensialı olan digər göstərici əsasında müəyyən olunduğu hallarda belədir. 16-cı və 17-ci və ya 18-ci və 19-cu maddələrdə əks olunan kapital alətləri kimi tanınan alətlər istisna olmaqla, sahibin aləti pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini əvəzində emitentə qeri qaytarmaq seçiminin mövcudluğu, geri qaytarılan alətlərin maliyyə öhdəliyinin anlayışına uyğun gəlməsi deməkdir.
24. 16 və 17-ci və ya 18- və 19-cu maddələrdə əks olunan kapital alətləri kimi tanınan alətlər istisna olmaqla, əgər təşkilat, müqavilə öhdəliyinin yerinə yetirilməsi üçün pul vəsaitləri və ya maliyyə aktivinin təqdim olunmasından boyun qaçırmaq üçün şərtsiz hüquqa malik deyilsə, belə öhdəlik maliyyə öhdəliyi anlayışına uyğun gəlir. Məsələn:
- (a) Ödənişin həyata keçirilməsi üçün tənzimləyici orqandan təsdiqin alınması zərurəti və ya xarici valyutanın mövcud olmaması kimi səbəblərə görə müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirmək imkanının məhdudlaşması təşkilatın müqavilə öhdəliyini və ya alətə uyğun olaraq sahibin müqavilə hüququnu inkar etmir;
- (b) Geri alınma üzrə hüququnu həyata keçirmək əks tərəfin ixtiyarındadırsa, belə müqavilə öhdəliyi maliyyə öhdəliyidir, çünki bu halda da təşkilat pul vəsaitləri və ya maliyyə aktivinin təqdim olunmasından boyun qaçırmaq üçün şərtsiz hüquqa malik deyil.
25. Pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təqdim olunması üzrə müqavilə öhdəliyini aydın şəkildə açıqlamayan maliyyə aləti, bu öhdəliyi özünün şərtləri vasitəsilə dolayı olaraq yarada bilər. Məsələn:
- (a) Maliyyə aləti tərkibində, təşkilat yalnız və yalnız, bölüşdürmələrin həyata keçirilməsində və ya alətin geri alınmasında uğursuz olduğu təqdirdə yerinə yetirilməli olacaq qeyri-maliyyə öhdəliyi saxlaya bilər. Təşkilat, yalnız qeyri-maliyyə öhdəliyinin yerinə yetirilməsi ilə pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin köçürülməsindən boyun qaçırdığı halda, belə maliyyə aləti maliyyə öhdəliyidir;
- (b) Təşkilat, öhdəliyin yerinə yetirilməsi zamanı aşağıdakılardan birini təqdim edərsə, maliyyə aləti maliyyə öhdəliyidir:
- (i) Pul vəsaitləri yada digər maliyyə aktivini; və ya
- (ii) Dəyəri, pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə artıq olan öz səhmlərini.

Təşkilatın pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təqdim edilməsi üzrə aydın müqavilə öhdəliyi olmasa da, səhmlər vasitəsilə hesablaşmaq alternativinin dəyəri elədir ki, təşkilat öhdəliyi pul vəsaitləri ilə yerinə yetirəcək. Hər halda alətin sahibi, mahiyyət etibarilə ən azından pul vəsaitləri ilə yerinə yetirilmə seçiminə bərabər olan məbləğin alınması üzrə zəmanət almışdır.

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

Təşkilatın öz kapital alətləri vasitəsilə hesablaşmaları (15B)

26. Müqavilə, təkcə təşkilatın öz kapital alətlərinin alınması və təqdim olunması ilə nəticələnmə biləcəyinə görə, kapital aləti sayılmır. Təşkilat, alınmalı və ya təqdim edilməli olan öz kapital alətlərinin ədalətli dəyərinin müqavilə hüququ və ya öhdəliyinin məbləğinə bərabər olacağı şəkildə dəyişilən özünün səhmləri və ya digər kapital alətlərinin müəyyən sayının alınması və ya təqdim olunması üzrə müqavilə hüququ və ya öhdəliyinə malik ola bilər. Belə müqavilə hüququ və ya öhdəliyi, təşkilatın özünün kapital alətlərinin (məsələn faiz dərəcəsi, malın qiyməti və ya maliyyə alətinin qiyməti) bazar qiymətlərindən başqa, digər dəyişən kəmiyyətlərdə dəyişikliklərə cavab olaraq qismən və ya tam şəkildə tərəddüd edən məbləğdə və ya sabit məbləğdə ola bilər. Buna misal olaraq (a) təşkilatın öz kapital alətlərinin 100VV (Bu Standartda pul məbləğləri "valyuta vahidləri"ndə müəyyən olunmuşdur - VV) dəyərinə bərabər olacağı miqdarda təqdim olunması üzrə müqavilə, və (b) qızılın 100 unsiyasının dəyəri ilə eyni olan dəyər qədər təşkilatın öz kapital alətlərinin təqdim olunması üzrə müqavilə göstərilə bilər. Təşkilatın bu öhdəliyi özünün kapital alətləri ilə yerinə yetirməli olduğuna və ya yerinə yetirə biləcəyinə baxmayaraq, belə müqavilə, təşkilatın maliyyə öhdəliyidir. Bu, kapital aləti deyil, ona görə ki, təşkilat, müqavilənin yerinə yetirilməsi üçün özünün kapital alətlərinin müxtəlif sayını istifadə edir. Yəni, müqavilə, bütün öhdəliklərin çıxılmasından sonra təşkilatın aktivlərində qalan payı təsdiq etmir.
27. 28-ci maddədə əks olunanlardan başqa, pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin sabit məbləği əvəzində özünün kapital alətlərinin sabit miqdarını təqdim edən (və ya alan) təşkilat tərəfindən yerinə yetiriləcək müqavilə kapital alətidir. Məsələn, əks tərəfə təşkilat səhmlərinin sabit sayını sabit qiymətə və ya istiqrazın müəyyən olunmuş sabit əsas məbləği qiymətində almaq hüququ verən buraxılmış səhm opsiyonu kapital alətidir. Ödəniləcək və ya çatdırılacaq pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivlərinin məbləğinə və ya alınacaq və ya təqdim olunacaq kapital alətlərinin sayına təsir etməyən bazar faiz dərəcələrində dəyişikliklərdən irəli gələn müqavilənin ədalətli dəyərində olan dəyişikliklər, öhdəliyin yerinə yetirilməsi zamanı müqavilənin kapital aləti sayılmasına mane olmur. Alınan hər hansı əvəzedici ödəmə (təşkilatın səhmləri üzrə yazılı opsiyon və ya zəmanət üçün alınan mükafat kimi), birbaşa kapitalla əlavə olunur. Verilən hər hansı əvəzedici ödəmə (alınmış opsiyon üzrə ödənmə mükafat kimi) birbaşa kapitaldan çıxılır. Kapital alətlərinin ədalətli dəyərində olan dəyişikliklər maliyyə hesabatlarında tanınmır.
28. Əgər təşkilatın alacaq və ya təqdim edəcək öz kapital alətləri geri qaytarılan alətlədirsə (16 və 17-ci maddədə əks olunan kimi və ya 18 və 19-cu maddələrdə əks olunan kimi), onda müqavilə maliyyə aləti və ya maliyyə öhdəliyi kimi tanınır. Bura nəğd pul və ya digər maliyyə aləti əvəzinə belə alətlərin sabit sayda dəyişdirilməsi ilə ödənilən müqavilə də daxildir.
29. 16 və 17-ci və ya 18- və 19-cu maddələrdə əks olunan hallar istisna olmaqla, pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini əvəzində təşkilatın özünün kapital alətlərini almaq öhdəliyini nəzərdə tutan müqavilə, geri alınmanın hazırkı dəyəri (məsələn gələcək dövrdə yenidən alınma qiymətinin, opsiyunun icra qiymətinin və ya digər geri alınma məbləğinin hazırkı dəyəri) üzrə maliyyə öhdəliyi yaradır. Hətta müqavilə özü kapital alətidirsə, bu qayda qüvvədə qalır. Misal olaraq təşkilatın forvard müqaviləsinə əsasən özünün kapital alətlərini nəğd almaq öhdəliyini göstərmək olar. Maliyyə öhdəliyi ilkin olaraq İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartına əsasən tanındıqda, onun ədalətli dəyəri (geri alınma məbləğinin hazırkı dəyəri) kapitaldan yenidən təsnifləşdirilir. Sonradan maliyyə öhdəliyi İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartına müvafiq olaraq qiymətləndirilir. Əgər təqdim olunma baş vermədən müqavilənin müddəti sona çatarsa, maliyyə öhdəliyinin balans

MALIYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

dəyəri yenidən kapital kimi təsnifləşdirilir. Təşkilatın öz kapital alətlərini almaq haqqında müqavilə öhdəliyi, hətta öhdəliyin geri alınması hüququnu həyata keçirən əks tərəf ilə şərtləndirildiyi halda, geri alınma məbləğinin hazırkı dəyəri üzrə maliyyə öhdəliyini yaradır (məsələn əks tərəfə təşkilatın özünün kapital alətlərini təşkilata sabit qiymətə satmaq hüququ verən yazılı opsiya).

30. Təşkilat tərəfindən pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin dəyişən məbləği əvəzində öz kapital alətlərinin sabit sayınının təqdim olunması və ya alınması ilə yerinə yetiriləcək müqavilə maliyyə aktivini və ya maliyyə öhdəliyidir. Təşkilatın qızılın 100 unsiyasının dəyərinə bərabər hesablanan pul vəsaitləri əvəzinə özünün 100 kapital alətini təqdim etməsi üzrə müqavilə buna misaldır.

Şərti hesablaşmalar üzrə qiymətləndirilmiş öhdəliklər

31. Maliyyə aləti, fond birjası indeksi, istehlakçı qiymətləri indeksi, faiz dərəcəsi və ya vergi tələblərində, və ya emitentin gələcək gəlirləri, xalis gəlir və ya borcların kapitala olan nisbətində dəyişikliklər kimi, alətin sahibi və emitentin nəzarətindən kənar olan qeyri-müəyyən gələcək hadisələrin baş verməsi və ya verməməsi halında (və ya qeyri-müəyyən şərtlər nəticəsində), pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təqdim olunmasını və ya əks halda onun maliyyə öhdəliyi kimi yerinə yetirilməsini təşkilatdan tələb edə bilər. Belə alətin emitenti, pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təqdim olunmasından (və ya əks halda, onun maliyyə öhdəliyi olduğu şəkildə yerinə yetirilməsindən) boyun qaçırmaq üçün şərtsiz hüquqa malik deyil. Ona görə də bu maliyyə aləti, aşağıdakı şərtlərə cavab verməzsə, emitentin maliyyə öhdəliyidir:
- (a) Pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini ilə (və ya əks halda, onun maliyyə öhdəliyi olacağı şəkildə) hesablaşmaları tələb edə biləcək şərt həqiqi deyil;
  - (b) Öhdəliyin pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivini ilə (və ya əks halda, onun maliyyə öhdəliyi olacağı şəkildə) yerinə yetirilməsi, emitentdən ancaq emitentin ləğv olunduğu təqdirdə tələb oluna bilər; və ya
  - (c) Alət 16 və 17-ci maddələrdəki xüsusiyyətlərə və şərtlərə tam uyğun gəlir.

Hesablaşma variantları

32. **Törəmə maliyyə aləti bir tərəfə onun necə yerinə yetiriləcəyi üzrə seçim hüququnu verdiyi zaman (məsələn, emitent və ya alətin sahibi pul vəsaitləri və ya pul vəsaitləri və səhmlərin mübadiləsi vasitəsilə hesablaşma variantlarından birini seçə bilər), bu maliyyə aləti, bütün hesablaşma alternativləri onun kapital aləti olması ilə nəticələnmədiyi təqdirdə, maliyyə aktivini və ya maliyyə öhdəliyidir.**
33. Hesablaşma variantına görə maliyyə öhdəliyi olan törəmə maliyyə alətinə misal olaraq, emitentin pul vəsaitləri və ya öz səhmlərinin pul vəsaitləri ilə dəyişdirilməsi vasitəsilə yerinə yetirilməsinə qərar verə bildiyi səhm opsiyonu göstərilə bilər. Eynilə, təşkilatın öz kapital alətlərinin əvəzində qeyri-maliyyə obyektinin alınması və satılması üzrə bəzi müqavilələr, qeyri-maliyyə obyektinin, ya da pul vəsaitləri və ya digər maliyyə alətinin təqdim olunması ilə nizamlana biləcəyinə görə bu Standartın tətbiqi sahəsinə aiddir (bax: 6-8-ci maddələr). Bu müqavilələr kapital aləti deyil, maliyyə aktivini və ya maliyyə öhdəlikləridir.

Qarışıq maliyyə alətləri

34. **Qeyri-törəmə maliyyə alətinin emitenti, onun həm öhdəlik, həm də kapital komponentini özündə birləşdirdiyini müəyyən etmək üçün maliyyə alətinin şərtlərini qiymətləndirməlidir. Belə komponentlər 14-cü maddəyə uyğun olaraq maliyyə öhdəliyi, maliyyə aktivləri və ya kapital alətləri kimi ayrı təsnifləşdirilməlidir.**
35. Təşkilat, (a) maliyyə öhdəliyi yaradan və (b) alətin sahibinə, onu təşkilatın kapital alətinə çevirmək üçün opsiya (seçim) verən maliyyə alətinin komponentlərini ayrıca tanıyır. Məsələn, alətin sahibi tərəfindən təşkilatın adi səhmlərinin sabit sayına dəyişdirilə bilən istiqraz və ya oxşar alət qarışıq maliyyə alətidir. Təşkilatın nöqtəyi-nəzərindən, belə alət iki komponentdən ibarətdir: maliyyə öhdəliyi (pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin təqdim olunması üzrə müqavilə razılaşması) və kapital aləti (alətin sahibinə müəyyən olunmuş müddət ərzində onu təşkilatın adi səhmlərinin sabit sayına çevirmək hüququ verən "kol" opsiya). Belə alətin buraxılmasının iqtisadi təsiri, mahiyyət etibarilə, eyni zamanda vaxtından əvvəl hesablaşma şərti ilə borc alətinin və adi səhmlərin alınması üzrə zamanətlərin, ya da səhmlərin alınması üçün ayrılan zamanətlər ilə borc alətinin buraxılması ilə eynidir. Müvafiq olaraq, bütün hallarda təşkilat, öhdəlik və kapital komponentlərini balansda ayrıca təqdim edir.
36. Konvertasiya edilə bilən alətin öhdəlik və kapital komponentlərinin təsnifatına, hətta opsiyanın icrası bəzi sahiblərə iqtisadi cəhətdən sərfəli görünə bilsə də, konvertasiya opsiyanın icra olunması ehtimalında dəyişikliyin baş verməsi nəticəsində yenidən baxılmır. Sahiblər heç də həmişə onlardan gözləniləndi kimi hərəkət edə bilməzlər, ona görə ki, konvertasiyanın vergi nəticələri, məsələn müxtəlif sahiblər arasında fərqlənə bilər. Bundan başqa, konvertasiyanın ehtimalı vaxtaşırı dəyişə bilər. Gələcək ödənişlər etmək üzrə təşkilatın müqavilə öhdəliyi, onun konvertasiya, alətin ödəmə müddətinin sona çatması və ya digər əməliyyatlar nəticəsində ləğv olunmasına qədər yerinə yetirilməmiş qalır.
37. İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartı maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin ölçülməsinə aiddir. Kapital alətləri, bütün öhdəliklərin çıxılmasından sonra təşkilatın aktivlərində qalan payı təsdiq edən alətlərdir. Buna görə də, qarışıq maliyyə alətinin ilkin balans dəyəri kapital və öhdəlik komponentlərinə ayrıldığı zaman, öhdəlik komponenti üçün ayrıca müəyyən olunan məbləğ alətin ədalətli dəyərindən çıxıldıqdan sonra qalıq məbləği kapital komponentinə yönəldilir. Kapital alətinə (kapitalın konvertasiyası opsiya kimi) başqa, qarışıq maliyyə alətində təcəssüm olunmuş törəmə alətlərə xas olan hər hansı xüsusiyyətlərin dəyəri ("kol" opsiya kimi) öhdəlik komponentinə əlavə edilir. İlkin tanınma zamanı öhdəlik və kapital komponentlərinə yönəldilən balans dəyərlərinin cəmi, bütöv olaraq alətə aid edilən ədalətli dəyərə həmişə bərabərdir. Alətin komponentlərinin ayrıca olaraq ilkin tanınmasından heç bir gəlir və ya zərər yaranmır.
38. 37-ci maddədə təsvir olunan yanaşmaya uyğun olaraq, adi səhmlərə çevrilə bilən istiqrazın emitenti ilk növbədə öhdəlik komponentinin balans dəyərini, birləşdirilmiş kapital komponentinə malik olmayan oxşar öhdəliyin (təcəssüm edilmiş hər hansı qeyri-kapital törəmə xüsusiyyətləri daxil olmaqla) ədalətli dəyərini qiymətləndirməklə müəyyən edir. Adi səhmlərə çevrilə bilən opsiya şəklində əks etdirilən kapital alətinin balans dəyəri, bundan sonra bütöv olaraq qarışıq maliyyə alətinin ədalətli dəyərindən maliyyə öhdəliyinin ədalətli dəyərindən çıxılması ilə müəyyən olunur.

Xəzinə səhmləri

39. Əgər təşkilat öz kapital alətlərini yenidən əldə edirsə, bu alətlər (xəzinə səhmləri) kapitaldan çıxarılmalıdır. Təşkilatın özünün kapital alətlərinin alınması, satılması, buraxılması və ya ləğv edilməsi üzrə heç bir qazanc və ya itki mənfəət və zərərdə tanınmamalıdır. Belə xəzinə səhmləri, təşkilat və ya birləşmiş qrupun digər üzvləri tərəfindən saxlanıla və ya əldə edilə bilər. Ödənilmiş və ya alınmış məbləğ birbaşa kapitalda tanınmalıdır.
40. Saxlanılan xəzinə səhmlərinin məbləği, "Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi" adlı İctimai Sektor üçün 1 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq ya balansda, ya da qeydlərdə ayrıca açıqlanmalıdır. Əgər təşkilat öz kapital alətlərini əlaqəli tərəflərdən yenidən alırsa, "Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatın açıqlaması" adlı İctimai Sektor üçün 20 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq açıqlanmalıdır.

Faiz, dividendlər, qazanclar və itkilər

41. Maliyyə aləti və ya maliyyə öhdəliyi olan komponentə dair faiz, dividendlər, qazanclar və itkilər, mənfəət və zərərdə gəlir və ya xərc kimi tanınmalıdır. Kapital alətlərinin sahibləri arasında edilən bölüşdürmələr təşkilat tərəfindən birbaşa kapitalda tanınmalıdır. Kapital əməliyyatları üzrə əməliyyat xərcləri kapitaldan çıxılma kimi uçota alınmalıdır.
- 41A. Kapital alətlərinin sahibləri arasında edilən bölüşdürülmələrə və kapital əməliyyatları üzrə əməliyyat xərclərinə aid hər hansı mənfəət vergisi mənfəət vergisini tənzimləyən müvafiq milli və ya beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun uçota alınmalıdır.
42. Maliyyə alətinin maliyyə öhdəliyi və ya kapital aləti kimi təsnifləşdirilməsi, o alətə aid olunan faizləri, dividendləri, qazancları və itkiləri mənfəət və ya zərərdə tanınıb-tanınmamasını müəyyən edir. Beləliklə, öhdəliklər kimi tam şəkildə tanınan səhmlər üzrə dividend ödənişləri, istiqraz üzrə faiz kimi eyni qaydada xərclər kimi tanınır. Eyni şəkildə, maliyyə öhdəliklərinin geri alınması və ya yenidən maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olan qazanc və itkilər mənfəət və zərərdə, kapital alətinin geri alınması və ya yenidən maliyyələşdirilməsi isə kapitalda dəyişikliklər kimi tanınmalıdır. Kapital alətinin ədalətli dəyərində olan dəyişikliklər maliyyə hesabatlarında tanınmır.
43. Təşkilat adətən, kapital alətlərinin buraxılması və ya əldə edilməsi zamanı müxtəlif xərclər çəkir. Bu xərclər, qeydiyyat və ya digər icra funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün haqları, hüquqi məsələlər, mühasibat uçotu və digər sahələr üzrə peşəkar məsləhətçilərə ödənilən məbləğləri, çap xərclərini və qeydiyyat rüsumunu əhatə edə bilər. Kapital əməliyyatları üzrə xərclər, kapitaldan çıxılma kimi uçota alınmalıdır, belə ki, onlar əks halda qaçıla bilən, kapital əməliyyatına birbaşa aid edilən əlavə xərclərdir. İmtina olunmuş kapital əməliyyatı üzrə məsrəflər xərc kimi tanınır.
44. Qarışıq maliyyə alətinin buraxılmasına dair əməliyyat xərcləri, nəgd daxilolmaların nisbətində alətin öhdəlik və kapital komponentlərinə aid edilir. Bir əməliyyatdan çox əməliyyata (məsələn, bəzi səhmlərin eyni zamanda təklif edilməsi xərcləri və digər səhmlərin birja cədvəlində sadalanması) birgə aid edilən əməliyyat xərcləri, oxşar əməliyyatlara uyğun və rəşional olan bölüşdürmə əsasında istifadə olunmaqla həmin əməliyyatlara aid edilir.

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

45. Dövr ərzində kapitaldan çıxılma kimi uçota alınan əməliyyat xərclərinin məbləği "Maliyyə hesabatlarının təqdimatı" adlı İctimai Sektor üçün 1 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq, ayrıca açıqlanır.
46. Xərc kimi təsniflənmiş dividendlər, maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda ya ayrı maddə kimi, ya da digər öhdəliklər üzrə faizlərlə təqdim oluna bilər. Bu Standartın tələblərinə əlavə olaraq, faiz və dividendlərin açıqlanması 1 və 30 №-li İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları ilə tənzimlənir. Bəzi hallarda, vergidən çıxılma kimi məsələlərdə faiz və dividendlər arasındakı fərq görə onları maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda ayrıca açıqlamaq daha məqsədə uyğundur.
47. Maliyyə öhdəliyinin balans dəyərində dəyişikliklər ilə əlaqədar mənfəət və zərərlər, hətta onlar pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivləri əvəzində təşkilatın aktivlərində qalıq pay üzərində hüququ daxil edən alətlə əlaqədar olduqda belə, mənfəət və ya zərər də gəlir və xərc kimi tanınır (bax: maddə 23(b)). İctimai Sektor üçün 1 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq, təşkilat bu alətin yenidən qiymətləndirilməsindən əmələ gələn hər hansı gəlir və ya zərəri, bunun təşkilatın fəaliyyət nəticələrinin izah edilməsində münasib olduğu zaman, maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda ayrıca təqdim edir.

Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi

48. **Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliyi, ancaq və ancaq, aşağıdakı şərtlər ödəndikdə qarşılıqlı əvəz olunur və balansda xalis məbləğ kimi təqdim olunur:**
  - (a) **Təşkilat, həmin məbləğləri qarşılıqlı əvəz etmək üçün hal-hazırda qanuni hüquqa malikdirsə; və**
  - (b) **Təşkilatın ya hesablaşmanı xalis şəkildə həyata keçirmək, ya da eyni vaxtda aktivləri realizə etmək və öhdəliyi yerinə yetirmək niyyəti vardırsa.**

Tanınmanın dayandırılması mümkün olmayan maliyyə aktivinin köçürülməsinin uçota alınması zamanı, təşkilat köçürülən aktivləri və əlaqədar öhdəliyi qarşılıqlı əvəzləşdirməməlidir (bax: İctimai Sektor üçün 29 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartınının 39-cu maddəsi).

49. Bu Standart, iki və ya daha çox ayrı maliyyə alətinin icrasından gözlənilən gələcək pul vəsaitləri axımını əks etdirdiyi təqdirdə, maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliyinin xalis şəkildə təqdimatını tələb edir. Təşkilatın bir xalis məbləği almaq hüququ və ya niyyəti olduqda, o, faktiki olaraq, ancaq bir maliyyə aktivləri və ya maliyyə öhdəliyinə malikdir. Digər hallarda, maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəlikləri, təşkilatın resursları və ya öhdəlikləri kimi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ayrıca təqdim olunur.
50. Daha öncə tanınmış maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliyinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi və xalis məbləğin təqdim edilməsi maliyyə aktivləri və ya maliyyə öhdəliyinin tanınmasının dayandırılmasından fərqlənir. Əvəzləşdirmə gəlir və ya zərərin tanınmasına səbəb olmur, maliyyə alətinin tanınmasının dayandırılması isə yalnız əvvəlcədən tanınmış maddənin balansdan silinməsi ilə deyil, həm də gəlir və ya zərərin tanınması ilə nəticələnə bilər.
51. Əvəzləşdirmə hüququ, müqaviləyə əsasən və ya digər şəkildə kreditora ödənilməli məbləğin hamısını və ya bir hissəsini kreditordan alınacaq məbləğ ilə əvəzləşdirməklə bu məbləği ödəmək və ya digər şəkildə silmək üzrə debitorun qanuni hüququdur. Qeyri-adi hallarda, üç

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

tərəf arasında debitora əvəzləşdirmə hüququ verən razılaşma mövcud olduğu təqdirdə, debitor üçüncü tərəfdən alınacaq məbləğ ilə kreditora ödənilməli məbləği silmək hüququna malikdir. Əvəzləşdirmə hüququ qanuni hüquq olduğuna görə, hüququ dəstəkləyən şərtlər, yurisdiksiyalar üzrə fərqlənə bilər və tərəflər arasında olan münasibətlərə tətbiq olunan qanunların nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac vardır.

52. Maliyyə aktivi və maliyyə öhdəliyinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi hüququnun mövcudluğu, maliyyə aktivi və maliyyə öhdəliyi ilə əlaqədar öhdəliklərə və hüquqlara təsir edir və təşkilatın məruz qaldığı kredit və likvidlik riskinə təsir göstərə bilər. Lakin hüququn mövcudluğu özlüyündə əvəzləşdirmə üçün lazımı əsas deyil. Hüquqdan istifadə etmək və eyni zamanda hesablaşmaq niyyətinin olmadığı təqdirdə, təşkilatın gələcək pul vəsaitləri axınının məbləği və müddətində heç bir dəyişiklik baş vermir. Təşkilat hüquqdan istifadə etmək və ya hesablaşmaq niyyətində olduğu zaman, aktiv və öhdəliyin xalis şəkildə təqdim edilməsi gözlənilən gələcək pul vəsaitləri axınının məbləği və vaxtını, həmçinin bu axınların məruz qaldığı riskləri daha yaxşı əks etdirir. Bir və ya hər iki tərəfin netto əsasında hesablaşmaq niyyəti və belə əvəzləşdirməni etmək üçün qanuni hüququnun olmaması, fərdi maliyyə aktivi və maliyyə öhdəliyi üzrə hüquq və öhdəliklər dəyişməz qaldığı üçün, əvəzləşdirmənin əsaslandırılması üçün kifayət deyil.
53. Müəyyən aktivlər və öhdəliklər üzrə hesablaşmalar ilə əlaqədar təşkilatın niyyətlərinə onun adi fəaliyyət təcrübəsi, maliyyə bazarlarının tələbləri və xalis şəkildə və ya eyni vaxtda hesablaşmaq qabiliyyətini məhdudlaşdırma bilən digər şərtlər təsir edə bilər. Təşkilatın əvəzləşdirmə hüququna malik olduğu, lakin netto əsasında hesablaşmaq və ya aktivi realizə etmək və eyni zamanda öhdəliyi yerinə yetirmək niyyəti olmadıqda, bu hüququn təşkilatın kredit riski üzərində təsiri İctimai Sektor üçün 30 №-li Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartının 37-ci maddəsinə uyğun olaraq açıqlanır.
54. İki maliyyə alətinin eyni vaxtda yerinə yetirilməsi, məsələn təşkil olunmuş maliyyə bazarında kliring sisteminin əməliyyatı və ya tərəflər arasında bilavasitə mübadiləsi vasitəsilə baş verə bilər. Bu hallarda pul vəsaitləri axınları, faktiki olaraq, bir xalis məbləğə bərabərdir və kredit və ya likvidlik riskinə məruz deyil. Digər hallarda, təşkilat iki maliyyə aləti üzrə ayrı məbləğləri almaq və ödəməklə hesablaşa bilər və bunun ilə öhdəliyin ümumi məbləğində likvidlik riskinə və aktivin ümumi məbləğində kredit riskinə məruz qala bilər. Belə riskin təsirləri, hətta nisbətən cüzi olsa belə, əhəmiyyətli ola bilər. Müvafiq olaraq, maliyyə aktivinin realizasiyası və maliyyə öhdəliyin yerinə yetirilməsi, ancaq əməliyyat eyni anda baş verdiyi zaman eyni vaxtda uçota alınır.
55. 48-ci maddədə göstərilən şərtlər ümumiyyətlə təmin olunmur və əvəzləşdirmənin aparılması adətən aşağıdakı hallarda məqsədə uyğun deyil:
  - (a) Bir neçə müxtəlif maliyyə aləti, bir maliyyə alətinin xüsusiyyətlərini təkrarlamaq üçün istifadə olunduqda (sintetik alət);
  - (b) Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəlikləri ilkin olaraq eyni risklərə məruz qalan maliyyə alətlərindən yarandıqda (məsələn, "forvard" müqavilələrinin və ya digər törəmə alətlərin eyni portfelində aktivlər və öhdəliklər), lakin əməliyyat üzrə müxtəlif tərəflər ilə əlaqədar olduqda;
  - (c) Maliyyə və ya digər aktivlər, qeyri-resurs maliyyə öhdəlikləri üçün girov kimi qoyulduqda;

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

- (d) Maliyyə aktivləri, həmin aktivlər kreditor tərəfindən öhdəliyin yerinə yetirilməsi əvəzində qəbul olunmadan öhdəlik üzrə hesablaşmaq məqsədilə, debitor tərəfindən vəkalətli idarəyə verildikdə (məsələn, hesablaşma fondu); və ya
  - (e) İtkilərə səbəb olmuş hadisələrin nəticəsində yaranmış öhdəliklərin, sığorta müqaviləsinə əsasən iddianın qaldırılması vasitəsilə üçüncü tərəf hesabına ödənilməsi gözlənildikdə.
56. Tək əks tərəflə maliyyə alətləri üzrə bir neçə əməliyyat aparan təşkilat, onunla "qarşılıqlı əvəzləşdirmə haqqında əsas razılaşma" bağlaya bilər. Belə razılaşma, hər hansı bir müqavilənin ödənilməməsi və ya dayandırılması halında, razılaşma ilə əhatə edilən bütün maliyyə alətləri üzrə tək xalis şəkildə hesablaşma nəzərdə tutur. Belə razılaşmalar, əks tərəfin öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsi ilə nəticələnən müflislik və ya digər hadisələr zamanı itkilərə qarşı müdafiə olunmaq üçün maliyyə institutları tərəfindən istifadə olunur. Qarşılıqlı əvəzləşdirmə haqqında əsas razılaşma ümumiyyətlə, yalnız müəyyən şərtin ödənilmədiyi təqdirdə və ya fəaliyyətlərin adı gedisatında yaranması gözlənilməyən digər hallarda yaranan fərdi maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin realizasiyası və ya ödənilməsinə təsir göstərən və qanuni status qazanan əvəzləşdirmə hüququnu yaradır. Qarşılıqlı əvəzləşdirmə haqqında əsas razılaşma, 48-ci maddənin hər iki tələbi təmin olunmazsa, əvəzləşdirmənin aparılmasına əsas vermir. Qarşılıqlı əvəzləşdirmə haqqında əsas razılaşmanın predmeti olan maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəlikləri əvəzləşdirilmədiyi zaman, bu razılaşmanın təşkilatın kredit riskinə məruz qalmasına təsiri İctimai Sektor üçün 30 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartının 37-ci maddəsinə uyğun olaraq açıqlanır.

Keçid

- 57. (çıxarılmışdır)
- 58. (çıxarılmışdır)
- 59. (çıxarılmışdır)

Qüvvəyə minmə tarixi

- 60. **Bu standartın qüvvəyə minməsi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin müvafiq əmri ilə müəyyən edilir.**
- 60A. **2015-ci ilin yanvar ayında dərc olunmuş İSMUBS 35 və İSMUBS 37 sayəsində 5(a) maddəsinə düzəliş edildi. Təşkilat İSMUBS 35 və İSMUBS 37 tətbiq etdiyi zaman bu düzəlişi də tətbiq etməlidir.**

MALİYYƏ ALƏTLƏRİ: TƏQDİMAT

61. Təşkilat bu qüvvəyə minmə tarixindən sonrakı maliyyə hesabatı məqsədləri üçün İSMUBS 33-də verilmiş mühasibatın hesablama metodunu qəbul etdikdə, bu Standart hesablama metodunun qəbul edilmə tarixini və ya bu tarixdən sonrakı dövrlərini əhatə edən təşkilatın illik maliyyə hesabatlarına tətbiq olunur.
- 61A. 2015-ci ilin yanvar ayında dərc olunmuş İSMUBS 33 sayəsində 57, 58, 59 və 61-ci maddələrə düzəliş edildi. Təşkilat bu dəyişiklikləri 1 yanvar 2017 tarixindən sonra başlayan dövrlər üçün maliyyə hesabatlarında tətbiq etməlidir. Erkən tətbiqə icazə verilir. Əgər təşkilat İSMUBS 33-ü 1 yanvar 2017-dən öncə tətbiq edirsə, o bu dəyişiklikləri də eyni dövrdə tətbiq etməlidir.
- 61B. 2015-ci ilin yanvar ayında dərc olunmuş “İSMUBS-a düzəlişlər 2014” sayəsində 41, 43 və 45-ci maddələrə düzəliş edildi. Təşkilat bu dəyişiklikləri 1 yanvar 2015 tarixindən sonra başlayan dövrlər üçün maliyyə hesabatlarında tətbiq etməlidir. Erkən tətbiqə təşviq olunur. Əgər təşkilat düzəlişi 1 yanvar 2015-dən öncə tətbiq edirsə, o bu faktı açıqlamalıdır.

İctimai Sektor üçün 15 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartının ləğv olunması və əvəzlənməsi

62. Bu standart və İctimai Sektor üçün 30 №-li Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartı 15 №-li “Maliyyə Alətləri: Məlumatın Açıqlanması və Təqdim edilməsi” standartını əvəz edirlər.